

Meša Selimović 'in Yabancı Ülke Hikâyesi Üzerine

ÖĞR. GÖR. ESMA NUR ÇETİNKAYA KARADAĞ*

Öz

Meša Selimović, 1957'de yayımlanan *Yabancı Ülke* hikâyesinde birliğinden firar ederek, Yugoslavya topraklarından çıkmaya çalışan yedi İtalyan askerinin eve dönüş yolculuğunu anlatır. Kaderin bir araya getirdiği, birbirinden farklı askerler ormanın derinliklerinde yollarını bulmaya çalışırlar. Açlığa ve nereden geldiğini bilmedikleri kurşunlara rağmen hayatta kalma mücadelesi verirler. Başkalarının savaşında kendilerine verilen vazifeyi ifa ettiklerini ve bu nedenle öldürdüklerini kendilerine telkin etseler de bedensel ve ruhsal olarak tükenmiş bu askerler geçmişe dönük vicdani sorgulamalardan kaçamazlar. Terk edilmiş ve harap olmuş bir köyde karşılaştıkları beyaz elbiseli bir kadın onları umutlandırır ancak kadın savaşın kazanan tarafına ait görünse de çok şey kaybetmiştir. Bu çalışmanın amacı, resmîyette biten bir savaşın askerler için devam ettiğini, metnin varoluşçu filozof Jean-Paul Sartre'ın savaşı temel alan tiyatro metinlerindeki benzerliklerini, profesyonel askerlerin eve döndüklerinde onları bekleyen gerilimleri, vicdani çatışmaları, suçluluk duygusunu ve anlam kaybını tarihî ve politik referanslarla yorumlamaktır.

Anahtar sözcükler: savaş, asker, ahlak, yabancı, ev.

ON MEŠA SELİMOVIĆ'S STORY ENTITLED *FOREIGN LAND*

Abstract

Meša Selimović narrates the homecoming journey of seven Italian soldiers who escaped from their troops and struggle to exit Yugoslavian land in *Yabancı Ülke*, published in 1957. The soldiers all having different personalities unite because of destiny, and they all wish to find their way in the depth of the forest. They try to survive despite their extreme hunger and the bullets coming from ambiguous points. The physically and mentally exhausted soldiers cannot avoid questioning their conscience although they suggest themselves that they had to commit their duties assigned by the army, so they killed people. A woman's appearance in a white dress in one of the abandoned villages gives them hope, but the woman also lost many things in the war, although being on the winners' side. This study aims to interpret the continuation of an officially finished war for the soldiers, the tensions that await the soldiers upon returning home, the similarities of the text with the plays of the existentialist philosopher Jean-Paul Sartre, conscientious conflicts, the guilt and loss of meaning with historical and political references.

Keywords: war, soldier, ethics, foreign, home.

GİRİŞ

Yabancı Ülke'nin asker karakterleri Yurini, Françeski, Marko, Gianni, Luigi, Kalabrez ve Edmondo'dur. Yüzbaşı Françeski hariç, diğerleri savaştan önce farklı işlerle meşguldürler. Sivil hayatta Yurini; doktor, Marko; gazeteci, Edmondo; taksi şoförü, Luigi ise boksördür. Sivil mesleğini bilmediğimiz, itaatkâr ve zayıf Gianni tifoyla boğuşur, Kalabrez ise askerlik öncesi yaşamını özlemle anar. İtalyanların yenilmesinden sonra birliklerinden firar ederek, ormanın karanlığına sığınarak evlerine dönmeye çalışan bu askerler mağlup oldukları bu ülkenin topraklarından bir an önce çıkmak isterler, çünkü bu topraklarda artık tamamen yabancılarıdır. Daha önce kendilerinin tehdit unsuru ve ölüm kaynağı olduğu yerler, artık onlar için tehdit hâline gelmiştir.

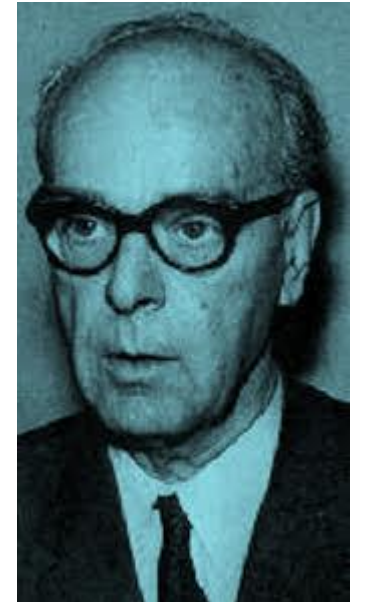
Gerçeklik algıları bozulan askerler, öldürdükleri kişilerin hayaletleri ve çılgınlıklarını ruhlarında taşıyarak sonunu göremedikleri ormandan ilerlerler. Ormanı kandan meydana gelen alev topuna benzetirler, ormanda duydukları vahşi sesler ve hatta sessizlik onları yol boyunca korkutur. Savaş fiilen geçmişte kalmıştır, ancak zihinleri savaş imgeleriyle doludur ve ister istemez bu imgeleri şimdiye taşırlar.

Meša Selimović, başyapıtı *Derviş ve Ölüm*'de otobiyografik unsurlarla insanın varoluş gayesi, kader ve ölümü tevekkülle karşılama, suç ve adalet gibi kavramları içe dönük bir sorgulamayla roman tekniğiyle anlatmıştır. 1957'de yayımlanan *Yabancı Ülke* hikâyesinde de yoğun olay anlatımından ziyade, insanın evrensel meselelerini hem kendinden kaçışını hem de kendini bulma serüvenini, politik ve tarihsel olanın insan kaderine etkilerini, vicdan, suç, mecburiyet ve yabancılaşma gibi temalarla irdeler.

EVE DÖNÜŞÜN İMKÂNSIZLIĞI

Yabancı kelimesi sosyal bilimcileri her zaman meşgul eden bir kavramdır. Bu hikâyeye uygun olan yabancı kavramını ise Alfred Schütz'de bulabiliriz. Schütz, *Homecomer* makalesinde, savaşı Emile Durkheim'a referansla *anomi* şeklinde yorumlar ve eve dönen askerinin sivil dünyayla uyum sağlayabilmek için doğru araçları seçmesinin önemini vurgular (Ünsaldı, 2019: 67). Daha önceden üniforma ve taşıdıkları teçhizatla ayrıcalıklı bir statüye sahip askerlerin, bu ayrıcalıklardan muaf tutulması yaşayacakları büyük travmalardan olabilir (Ünsaldı, 2019: 67). *Yabancı Ülke*'de her ne kadar henüz evine dönememiş askerleri görsek de onların cepheden kurtulup eve dönme gayretleri savaş anomisinin bu yolculukta da devam edeceğini gösterir. Çünkü savaşın bir araya getirdiği ancak birbirinden oldukça farklı kişiliklere sahip askerlerin ortak amacı eve dönmektir. Savaşta hayatta kalmayı başarmışlardır ancak yabancı topraklardan çıkma da savaş kadar çetrefilli olacaktır.

Sakin mizacıyla, makul davranan Hekim Yurini bu çetin yolculukta grubun lideridir. Yüzbaşı Françeski'nin başına buyruk ve saldırgan tavırları huzurlarını bozsa da grubun hayatta kalmasını sağlayan dinamizmi de bunlar sağlar. Çünkü, Yurini Gianni'yi ölümden kurtaran Françeski'yi hekim nazarıyla şöyle değerlendirir:

Meša Selimović

Şu profesyonel askerler bir tuhaftı. Sonuna kadar basit, hepi topu birkaç nitelikte donanmış lakin bildikleri şey hakkında da maharetlilerdi. Ona yardım etmeye hazır oluşu onu büsbütün şaşırtmıştı. Adamın arkasından kendini tehlikeye atması çok ani, düşünmeden, duraksamadan kendi bedeninden emin bir hisle yapılmış bir hareketti. Ama yine de aynı şekilde düşünmeden ve duraksamadan onun canını da alabilirdi (Selimović, 2019: 152-153).

Yurini, bir asker için hayat almanın ve hayat vermenin mekanik bir eyleme dönüştüğünü, hayvani bir dürtü ve refleksif bir tavırla kurtarılan bir insanın aynı şekilde öldürülebileceğini de görür. E. M. Adams, profesyonel askerlerin bireyliklerinden ödün verdiğini ve kişiyi iyi asker yapan şeyin bireyselliğine ahlaken zarar verdiğini belirtir; aynı şekilde asker iyi bir insan olmaya çabalarsa da askeri sorumluluklarını tam manasıyla yerine getiremez. Askerler kendisine emredilecek herhangi bir görev için her zaman hazır ve güçlü olmak zorundadır (Adams, 1989: 7). Françeski'nin anlık bir şekilde hem öldürmeye hem de can kurtarmaya ayarlanmış zihni ve bedeni işte bu yüzden Yurini'nin anlayamayacağı bir formdadır.

Françeski'nin, Yurini'nin liderliğini kabul eder çünkü bu yolculukta fiziksel kuvvetten ziyade ön görüşlü ve sezgisel olmak işlerine yarayacaktır. Bu nedenle, üstünlüğün zekâya ve sükûnete teslim edildiği bu grupta Françeski zaman zaman huzuru bozar. Yurini, bu huzursuzluğu önlemeye çalışsa da Françeski'ye çoğu zaman göz yumar. Marko, bu başına buyrukluktan hoşnutsuz olduğunu Yurini'ye söylediğinde ondan şu cevabı alır:

Yapılması zoraki şeylerden çok, kabullenmemiz gereken şeyler var. Başkalarının düşüncesizliği sayesinde karnımız doyuyor. Bizim düşünceliliğimiz, bizi açıklıkla yorardı. Bu şekilde yediğimiz şeylerin başkalarından zorla alındığını bilmiyoruz ve vicdanımız rahat. Biz ellerimizi kirletmiyoruz, önemli olan da bu (Selimović, 2019: 154).

Yurini'nin *ellerimizi kirletmiyoruz* cümlesi politik bir söylemdir. Jean Paul Sartre'ın 1948'de sahnelenen *Kirli Eller (Les Mains Sales)* tiyatrosuyla politik sorumluk ve ahlaki değerler arasında sıkışan siyasetçinin tercihlerinin onun ellerini kirli yapıp yapmayacağı sorunsalı ekseninde bir metindir. Varoluşçu yönünü eserlerine yansıtan Selimović'in bu oyuna gönderme yapması önemlidir. Çünkü kirli eller politik bir metaforudur ve "kötü (ahlaksız) koşullar başkaları tarafından oluşturulmuş ise, kişinin kendi değerlerine ve ilkelerine ihanet etmesinin meşru" kabul edilebileceğini gösterir (Pınarbaşı, 2020: 4). Yurini'nin üstteki alıntıda ve metnin tamamında ısrarla vurguladığı şey, başkalarını öldürmüş olsalar da katil değillerdir çünkü silahı esas kullanan devlettir ve askerlerin elleri temizdir.

Mecbur kaldıkları için asker olduklarını, eğer devlet onlara dayatmasaydı, seçme hakları ya da şansları olsaydı askerliği seçmeyecek olan bu gençler sürekli kendilerini sorgularlar. Marko, seçimlerinde özgür olduklarını söylese de Yurini'nin iç sesi bu özgürlük söylemini kabul etmez. Çünkü ona göre modern devlet buyruğu altında olan bireylerin özgür olma ve seçme şansları yoktur:

Modern devlet vicdan meselesini çok basitleştirdi ve bizleri ahlaki mesuliyetlerimizden azat etti. Bu mekanizmada birey neyi temsil eder? Bir şeyi isteyip istemediğimizi bize soran var mı? Manasız şeyler haricinde bize seçme özgürlüğü nerede veriliyor? İlgili her hususta devlet kendi hareket ediyor ne tartışıyor ne bir şey talep ediyor ne de kimseyi ikna ediyor. Azizlerin devri de artık geçti, kimsenin fedakarlığının ne gayesi ne de bir

etkisi kaldı. Diğer insanları korkutmaktan başka bir şeye yaramıyor. Tıpkı insanların çoğu gibi şiddetin bir parçası olmasına rağmen şiddete karşı. Marko bununla istediği kadar alay etsin ama kendi ellerini kirletmemek gerçekten önemli. Kendine olan saygısını yitirmemek için bu kadarını yapabilir ve yapmak zorunda. Bunlar dışında, hâlihazırda başka dertlere batmış durumda, vicdan muhasebesi, eğer gerekliyse, sonraya kalsın (Selimović, 2019: 155-156).

Yurini, modern devletin savunma ve iktidar mekanizmalarından en güçlü olanın askerlik olduğunu, devlet eliyle askerlerin katil yapıldığına inanıyor. Bireyin, modern devletin varlığı altında ahlaki sorumluluk üstlenemeyeceğini, çünkü bireyin büyük çarkta sadece bir dişli olduğunu ve devlete tabi olmaktan başka seçeneği olmadığına inanıyor. Bireyler olarak başlatmadıkları bir savaşta sahneye sürülenlerin kendileri olduğunu, mekanik bir şekilde kendilerine emredilenleri yaptıklarını düşünüyor. Bu emir komuta zincirinde de vicdani meselelerle kendilerine ruhsal işkence yapmalarına gerek yoktur. Yurini'nin düşüncesi bizi Michel Foucault'ya götürür. Foucault, modern toplumda devletin rolünün ordu, kamu faaliyeti ve bürokrasi gibi kurumlar ve kurumları yöneten insan tiplerine odaklandığını, devletin varlığını meşrulaştırmak için de bunları bir araç olarak kullandığını söyler (Foucault, 2019: 110). Ayrıca askerlerin sosyal ve psikolojik durumu üzerine yapılan erken çalışmalardan birinde askerler için bireysel özgürlüğün geçmişe ait bir olgu olduğu ve yeni toplum ve devletin verdiği sorumlulukları yerine getirmenin önemi belirtilir (Bird, 1917: 319).

Yurini, nasıl ki Franseski ve Gianni'nin çaldığı ekmekleri yerken, sırf kendisi çalma eylemini yapmadığı için vicdanen rahat ise, savaş esnasında da öldürdüğü kişilerden sorumlu tutulamayacağına inanır çünkü bu ikisi temelde aynıdır. Pragmatist davranarak, tek isteğinin eve gitmek olduğunu düşünür:

Eve gitmek istiyordu. Bu, onun yegâne hevesi, hayatının anlamı, her şeye çözüm getirecek çıkışı haline gelmişti. Eve! Üç yıldır yanan, kazılmış, yok edilmiş, korkutucu, içi nefret, sayısız mezar ve insanları çıldırtan gaddarlıklarla dolu bu ülkeden uzaktaki evi. Hem kendilerini hem de başkalarından kalanları yok eden, ölümü ekme-şarap ayini gibi karşılayan, onu bu şekilde kabul edip başkalarına da hediye eden, başkaları ona itidalle yaklaşmadığından kendileri de tüm itidali yitirmiş insanların ülkesi. Bu yer kıyamet kopmuş gibi ıssızlık diyarı olarak kalmaya devam edecek. Bunun suçu da onda değil (Selimović, 2019: 156).

Ev, askerlerin en büyük özlemidir. Selimović, savaş alanını Yurini karakterinin gözünden *mezbahaya* benzetir ve bu ifade Stefan Zweig'in da savaş alanını sembolleştirmek için kullandığı vahşi benzetmelerden biridir (Zweig, Zweig, 2020: 47). Zygmunt Bauman, 20. yüzyılın *Kamplar Yüzyılı* olarak adlandırılabilirliğini çünkü Auschwitz ve Gulag'ın nasıl bir aydınlanma sonucu olduğunu *yeniden değerlendirmemiz gerektiğini* söyler (Bauman, 2018a: 263). Modernliğin salt üretim, seyahat, zenginlik ve özgür hareket ile ilgili olmadığını, modernliğin "*Aynı zamanda da hızlı ve etkin öldürme, bilimsel olarak tasarlanan ve yürütülen katliam ile ilgili*" (Bauman, 2018a: 264) olduğunu söyler. Yurini de yukarıdaki iç sesiyle insanların ölümü ve yok olmayı kutsadığı savaştan geriye kalanın nefret, mezarlıklar, gaddarlık ve ıssızlık olduğunu düşünür. Modernitenin evinden uzakta savaşan askerlere ve toprakları işgal edilenlere vaatleri ne yazık ki bunlardır.

Meša Selimović

Yurini, katlandığı tüm zorlukları sadece eve dönme umuduyla aşmaya çalışır ve uzaktaki ailesine kavuşma hayaliyle kendini yüreklendirir. Eve döndüğünde de dünyadan bağı koparacaktı, savaş ona dünyanın matah bir yer olmadığını ispatlamıştı. Alfred Schütz, *Homecomer* makalesinde Güney Pasifik'teki Amerikan askerlerinin sevdikleri kişiler haricinde neyi özlediklerine yönelik bir araştırmada çoğunluğun sandviç, eczane kokusu, tren sesi, sabah sütü, gazetesi gibi basit şeylere hasret duyduğunu yani "eve dair şeyler" in evden hiç ayrılmamış, ev

dışında olanlar ve eve geri dönenler için anlamlarının farklı olduğunu belirtir (Ünsaldı, 2019: 55-56). Yurini ve diğer askerlerin eve dair hayalleri de sıradan şeylerdir.

Zorlu yürüyüşleri devam ederken ormandan üstlerine açılan ateşle orman da onlar için güvenli bir yer değildir. Kimin, nereden ve neden ateş ettiğini bilmedikleri bir kaosun içinde tedirgin ilerlerler. Hissettiği korku ve tedirginlik Yurini'ye ormanı kutsallaştırır:

"Şimdi Tanrıların nasıl ortaya çıktığını anlıyorum," dedi Yurini, Marko'ya. "İki gün içerisinde ben de orman tanrısıyla sessizlik tanrısına inanmaya başladım. Bir de sessizlik. Bu sonsuz, تنها boşluk, her türlü emniyet duygusunu yok etmeye kadir." (Selimović, 2019: 160).

Yurini'nin korkusunu def etmek için bir Tanrı'ya ihtiyaç duyması da Durkheim ile yorumlanabilir. Durkheim, çevremizle etkileşim hâlindeyken onun buyurgan, yardımsever, mukaddes veya merhametli gücüne de şahitlik ettiğimizi söyler. İçinde yaşadığımız çevrenin duyularımız üzerinde baskı kurabilir ve bu baskıyı din dışı şeylere ya da kutsal şeyler dünyasına atfedebiliriz (Durkheim, 259-260). Yurini'nin istemsiz de olsa Tanrı arayışı içinde hayatta kalmaya çalıştıkları ormanın onun duyuları üzerindeki etkiden kaynaklanır. Orman, askerlere bir yandan anne rahmi gibi güvenli bir yer vaat ederken, öte yandan ormanın korkutuculuğu onları ruhlarındaki yaralarla yüzleştirir.

Yurini, mecburi birlikteliklerinde Françeski'nin askerlik vasıflarıyla örtüşen karakterini sık sık analiz eder. Savaşta görevi alev makinesi birliği komutanlığı olan Françeski'nin adeta bu görevle özdeşleştiğini ve tüm ahlaki değerlerinin fiziksel güce dayalı olduğunu düşünür. İnsanlara hükmetmeyi seven baskın yapısını askerliğin daha da katmerleştirdiğini ve insanların, özellikle Gianni'nin Françeski'nin her dediğini yapmasını düşünerek, bu fenalığa katlandığını görür.

Ormanda açıklıkla sınanan askerler, birbirlerine şüpheyle yaklaşırlar ve Françeski'nin Kalabrez'in çantasındaki ekmeği çalması grup içi çatışmaların başlatır. Françeski, Yurini'nin dayanışma kurallarını hatırlatmasına aldırılmaz:

“Sizin ahlak dersleriniz, sayın Doktor Yurini,” diye konuştu kararlı ve hatta sert bir dille. Keskin dudaklarıyla gülümsüyordu. “Biraz olsun umurumda değil ve inanır mısınız çok da sıkıcısınız. Eğer sizin değerlerinizin beni de bağladığını düşünüyorsanız size ağır bir yanılğı içerisinde olduğunuzu kanıtlayabilirim. Ben sizi kendi benimsediğim yollara mecbur etmiyorum, siz de beni rahat bırakınız” (Selimović, 2019: 168).

Françeski tüm hayatını asker olarak geçirmiştir ve insani değerlerini mesleği üzerinde inşa etmiştir, Yurini ise insanları yaşatma üzerine kurduğu değerleri korumaya çalışmaktadır. İkili arasındaki çatışma bu değerlerin farklılığından kaynaklanır. E. M. Adams, erken Hristiyanlıktaki pasifliğin temelinde askerin değerleriyle bireyin değerleri arasında uyumsuzluk olduğudur ve kişi hem iyi asker hem de iyi insan olamaz, der. Hâlbuki insani değerlerle askeri değerlerin birbirinden bağımsız olamayacağını vurgulayan Adams bu değerler çatışmasının askerleri içten parçalayan ve yıkan bir faktör olduğunu söyler (Adams, 1989: 4). Yurini, savaş sonrasında şahsi değerlerini korumak için çabalarırken, Françeski'nin bu değerleri umursamaması Adams'ın işaret ettiği parçalanmadır.

Askerler, bir köye varacaklarını ve ormandan çıkacaklarını umut ettikleri yürüyüşte, ertesi gün aynı noktaya geldiklerini ve aslında kendilerine ateş edilen yere döndüklerini fark edince dehşete kapılır. Başlangıca dönmeleri insanın evrendeki ölüm ve yaşam arasında gidip geldiği kısır döngüye referanstır. Askerlerin bu tecrübesini Jean-Paul Sartre'a referansla da okuyabiliriz. Sartre'ın Türkçe'ye *Gizli Oturum*, İngilizce'ye *No Exit* şeklinde çevrilen *Huit Clos* oyunu 1944'te Paris'te ilk kez sahnelenmiştir. Öldükten sonra ruhları lanetlenen üç karakter bir odada kapı açılrsa bile dışarı çıkamadıkları bir varlık ve yokluk döngüsüne saplanıp kalmışlardır (Sartre, 2007). Askerlerin kurtulmaya çalıştıkları ormanda daha da bilinmez bir rotaya saplanmaları Selimović'in Sartre'a göndermesi olabilir. Sartre'ın karakterleri gibi Selimović'in karakterleri de kısırıldıkları yerden çıkamazlar. Ayrıca *Huit Clos*'ta Garcin, *Yabancı Ülke*'de Marko iki korkak gazeteci olarak benzerlik taşırlar.

Grup, ormanda ikinci defa silahlı saldırıya uğrarlar, ancak bu sefer saldırganlardan birini yaralarlar. Ancak açlıkla sınanan algıları, kan görmemiş de olabildiklerini düşünür. Bird, sürekli tehlikeye maruz kalan, savunma ve kendini korumaya odaklanan, fiziksel güvensizlik gibi etmenler askerlerde neredeyse hipnotik bir zihin yaratır. Bu nedenle gıda askerler için hayati öneme sahiptir. Hatta askerleri yemek yemeden önce ve yemek yemeden sonraki hallerinin tamamen farklı kişilere ait olduğu söylenir. Aç asker savaşamaz, güvenini yitirir ve isyan eder; oysa yemeği, romu ve sigarası olan askerin motivasyonu hep yüksektir (Bird, 1917: 330).

Marko'nun bir köy gördüğünü haykırmasıyla umutlanan askerler gözyaşlarıyla aşağıya koşarlar. Ancak köyde kimsenin olmaması tüm umutlarını yine çökertir:

O andan itibaren yavaş yavaş ölmeye başlayacaklardı. Hiç kıpırdamayıp hiçbir şey söylemeden okulda duvarın kenarındaki büyük sınıfta, bazıları topraktan yapılmış soğuk kuzine soba ve küçük yeşil tencerelerin yanındaki dar öğrenci sıralarında oturuyor bazılarıysa yere uzanıyordu (Selimović, 2019: 177).

Jean-Paul Sartre'ın *Mezarsız Ölümler* oyunu için kurduğu sahnenin benzerini bu hikâyede de görüyoruz. İlk defa Paris'te 1946'da sahnelenen *Mezarsız Ölümler*'de liderleri Jean'ı ifşa etmemek için milisler tarafından harap köy okulunda sorgulanan bir grup gerillanın davaları uğruna nelerden

vazgeçip, neleri feda edebilecekleri gösterilir (Sartre, 2007). Sartre nasıl ki askerlerin yargılanmasını okul sıralarında yaptırırken, Selimović de askerlerin vicdani sorgulamalarını okul sıralarında yaptırır. Okul, Batı'da modernizm projesinin en işlevsel kurumlarından biri olarak, küçük çocukların eğitim alıp, oyun oynayabileceği yer olarak tasarlanmıştı ancak iki eserde de savaştan dolayı bambaşka fonksiyon kazanmıştır. Çocukların naif dünyası bir nevi asker postallarıyla ve savaşın vahşi görüntüleriyle kaplanmıştı:

Cansız köydeki o gece korkunçtu. Hemen akşamdan sonra şedid bir rüzgâr çıktı ve derin vadide gök gürültüsüyle girdaplar halinde öfkeyle esti. Dev bir canavar gibi aceleyle ilerleyip ağır gövdesiyle duvarlara çarparak ciyakladı ve uğuldadı. Uçuruma atlayıp gidiyor ve sonra şaşırtıcı şekilde geri dönüyordu. Gece boyunca korkularından kurtulmalarına müsaade etmedi (Selimović, 2019: 180).

Küçük çocukların doğadan korktukları gibi korkan askerlerin bu durumu Sigmund Freud'un savunma mekanizmalarından regresyon ile açıklanabilir. Freud, regresyonun, yetişkinlerde güvensizlik, korku ve öfke gibi durumlarda ortaya çıkabileceğini belirtir (Freud, 1991: 248). Metruk bir köyde, çaresizce sığındıkları binada, tabiatın da hışmıyla uykuya dalamazlar, çünkü dışarıdaki kaos onların bilinçaltındaki kaosu tetiklemiştir.

İlerlemekten vazgeçen askerler sonunun bekleyen kurbanlık koyunlar gibi okulda kalırlar. Gianni ilk takati tükenendir ve ölür. Gianni'nin öldüğü gün, tam da umutları tükenmişken Yurini'nin dere kenarında oynayan bir çocuk ve beyaz elbiseli bir kadın görmeleri onlara sürpriz olur. Marko, içlerinde Slavca bilen tek asker olarak kadınla nazikçe iletişim kurar, ancak kadının kendi köyünde düşman askerlerini görmesi onu korkutur. Yurini, faşist olmadıklarını anlatmaya çabalasa da Franseski'nin kadının pişirdiği ekmekleri zorla alması kadının onlara güven duymasını engeller. Kadın, kendi evine büyük bir özlemle dönse de yabancı askerlerin köyde beklenmedik varlığı kadın için de savaş sonrası zorluklarının devam edeceğini gösterir. Askerlerin haline acıyacak gibi olsa da kocasının onlar gibiler tarafından öldürüldüğünü bildiğinden sürekli huzursuz olur:

Ne yapacağını düşündü. Kusaç'a gidip idareye haber verebilirdi. Ama Kusaç'a kadar üç saat tempolu yürüyüş gerekiyordu ve çocukları, ineği ve koruduğu şeyleri ne yapacaktı? Hangi şeytan getirdi bunları buraya, neden öbür tarafta değiller, diye düşündü kızgınca. Ama işte dünyadaki onca yer arasından onlar onun sokağını seçmiş, onları onun un kesesine getirmişti (Selimović, 2019: 187).

Simka'nın, Kusaç diye düşündüğü yer günümüz Bosna Hersek sınırlarında kalan küçük bir kasabadır. Ayrıca Yahudilerin kullandığı bir kadın ismi olan Simka, hikâyedeki mekânın bize Balkan Yahudilerinin yaşadığı bir köy olma ihtimalini düşündürür. Tarih boyunca Balkanların Roma ve Yunan, Doğu ve Batı Hristiyanlığı, Hristiyan ve Müslüman, Osmanlı ve Habsburg, Sovyet sosyalizmi ve Batı demokrasisi altında çeşitli etnik ve dinî kıyımlar gören coğrafya İkinci Dünya Savaşı'ndan da çok etkilenmiştir (Albayrak, 2016: 391). Selimović de mikroya odaklanarak yazdığı *Yabancı Ülke*'de Balkanlar'da bir köye ışık tutar.

Askerler ve Simka arasında psikolojik bir harp başlar. Yurini ve Marko kadına tatlı dille aç olduklarını, zarar vermeyeceklerini anlatsalar da Franseski, Boksör ve Kalabrez kadının evine zorla girer, un çuvallarını delerek ekmek ederler. Kadın, bu tacizden sonra evdeki unu saklamayı

bırakır çünkü hayatta kalması kendine ait olandan vazgeçmesini gerektirir. Marko ise Yurini'ye dürüst davranmalarının işe yaramadığını ancak kaba kuvvetin işe yaradığını söyler:

Bize vermedi, onlar alacaklar. Dürüst olmamaktan utanmasaydık biz de alırdık. Orada bize ihtiyaç yok. Ne onların bize ihtiyacı var ne de kadının. Onlara engel olamaz, kadını koruyamayız. En kötüsü de hem aç insanları hem de yoksul kadını anlayabiliyorum. Onun da işi kolay değil. Ama yemek de isterdim (Selimović, 2019: 189).

Yurini ve Marko, Franseski'nin zorbalığından ötürü kadından özür dilerler. Kadından ummadığı bir nezaket ve anlayış gören Marko, onunla sohbete başlar. Grubun içinde kadınla aynı dili konuşabilen tek kişi zaten Marko'dur, bu anlamda aralarında iletişimsel bariyer olmaz. Yurini, uzun zaman sonra anlamadığı bir dilden olsa da sıradan bir sohbeti dinlemekten çok mutludur:

Ne hakkında konuştuklarını anlamaya gayret etmeden, titremeyen, korku içermeyen ve insanların manasız sohbetlerinin alışılmış melodilerini taşıyan kelimelerin güzelliğiyle sarhoş oluyordu. Ve sanki her şeyi içlerinden görüyormuş gibi, saha önce aklına düşmeyen şeyler düşünüyordu. İşte insanlar böyle konuşmalı, diye düşündü. Ve hepsi bu kadar. Başka şeye ihtiyaç yok (Selimović, 2019: 191).

Kadın, kendi savaş acılarından Marko ve Yurini'ye, onları da suçlayarak bahseder. Yurini ise kimseye şahsen kötülüğünün dokunmadığını söyler. Aralarında şu konuşma geçer:

"Ayrıca, "O zaman neden kaçıyorsun?"

"Savaştan bıktım, eve gitmek istiyorum."

"Mağlup olunca bıktın savaştan. Yenilmeseydiniz daha kalırdın."

Yurini cevap vermedi.

"Yapacak bir şey yok," diye iç çekti kadın. "Can kıymetli. İnsan olmak zor."

Ve adete bu konuşmadan yorulmuş gibi ağırca doğruldu.

"Kızma, insan her türlü şeyi düşünmeden konuşuyor," dedi onlara bakmadan (Selimović, 2019: 192).

Simka'nın serzenişi, mikro düzeyde bireylerin tarihinin makro düzeydeki olgulara bağlı olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Çünkü Zygmunt Bauman'ın ifade ettiği gibi güç dengelerindeki herhangi bir değişiklik tarih anlatımını değiştirir:

Bir yeri ele geçirenlerin ele geçirdikleri grupların kimliğini yok etme ve kendi baskıcı hükümlerini zorla uygulayarak onu daha kalıcı kılma girişimleri, kural gereği, en ivedi ve inatla ardından koşulan bir önlem olarak alt edilen grupların tarihsel anlatılarına yasak koymayı da kapsar (Bauman, 2018b: 169).

*Yabancı Ülke'*de İtalyan askerlerin mağlubiyet sonrası Yugoslavya topraklarından çıkışına şahitlik ediyoruz, ancak galip taraf olsalardı evine dönemeyen Simka ve çocukları olacaktı. Kadının bireysel tarihi, savaşın galiplerinin değişikliğiyle farklı seyredecekti. Yani askerlerin görece zayıf halleri, Simka'yı görece güçlü konuma getirir. Kadının genelleme yaparak konuşmasından rahatsız olsalar da Marko ve Yurini ona hak verir:

Söyledikleri şeyler ise küfür de hakaret de değildi. Ama yine de bunları hatırlamak onda bir memnuniyetsizlik ve utanç doğurmuştu. Marko da öyle konuşuyordu ama bu farklıydı. Marko onunla aynı, kadın ise kurban durumundaydı. Her ne kadar onun kurbanı olmasa da (Selimović, 2019: 192).

Yurini ve Marko, savaşın hem kendileri hem de kadın için çetin bir imtihan olduğunun farkındadır. Michael Walzer, *Haklı Savaş, Haksız Savaş* kitabında; askerler savaşıma

zorlandıklarında ve bu rızaları dışında olduğunda savaşın cehennem olduğunu ve yazılı tarihe baktığımızda da askerlerin siyasi teşkilatlar aracılığıyla savaşa cebren sokulduğunu söyler (Walzer, 2017: 62). Yurini ve Marko yolculukları boyunca savaşın ve savaş esnasındaki eylemlerinin haklılığını yani meşruiyetini sorgularlar. Her ne kadar asker olarak devlete bağlı olsalar da Walzer'ın deyişiyle çıktıkları cehennemde ahlaki olmayan eylemler de gerçekleştirmişlerdir. Simka'dan utanmaları da İtalyan askerlerine yekûnken mal edilen şiddetle bağlantılıdır. Françeski ve Boksör arasında köyden ayrılmaları ve ilerlemeleri gerektiği hususunda şu diyalog geçer:

"İlerlememiz lazım."

"Önümüzde bir yerlerde savaş devam ediyor."

"Hem Partizanlara hem de Almanlara görünmeden geçmeyi deneyeceğiz. Bunlar kesin onlar, top seslerini duyuyorum."

"Peki ya başaramazsak?"

"Başaramazsak mı? Hiç. Kalacağız."

"Kiminle?"

"Nasıl bu kadar aptal olabiliyorsun Luigi. Sen Partizanlarla mı kalırdın?"

"Hayır."

"Ne demeye soruyorsun o zaman. Almanlarla kalacağız. Belki de yapabileceğimiz tek şey bu. Belki de en iyi şey. Sivil hayatta ne yapabilirim? On yıldır askerim. Askerlik mesleğini iyi biliyorum. Ama bu bilgiyle ne ev inşa edebilirim ne de ayakkabı dikebilirim. On senedir bana insan öldürmeyi öğretiyorlar. Bunun için para verdiler, ödüllendirdiler ve beni bununla gurur duymaya alıştırdılar. Ve işte, ben de bununla gurur duyuyorum."

"Ya ölürseniz?"

"Asker sadece başkalarının ölümünü düşünür."

"Ben askerlikten bıktım." (Selimović, 2019: 193).

Françeski, sivil hayata dönmekten korkar çünkü askerlik tüm zorluklarına rağmen onun kendini rahat hissettiği bir mecradır. Sivil hayatta yapabileceklerinin sınırlı olduğunu bilen Françeski, askerliğin kendine sağladığı avantajlardan da mahrum kalacaktır. Bu nedenle eve dönemezse alternatif planı vardır; güçlü Alman ordusuna katılarak çarpışmaya devam edecektir. Sivil hayatın belirsizliğinden askeri hayatın vahşetini çekmeye razıdır.

Modern devletin en katı ve hiyerarşik yapısı olan ordu, gençleri özel beceriler, tutumlar ve değerler eşliğinde disipline eder. Askerlerin donatıldıkları teknik becerilerin çoğu silahlar, teknoloji ve makinelerle ilgilidir. Bunların tamamını da askeri kurumsal bir dil vasıtasıyla gerçekleştirirler. Askerlerin, otoriter bir sistemden sivil hayata geçişte bocalaması elbette olasıdır. Çünkü askeri becerileri sivil hayata uyarlamaya çalışmak, askerlerin sivil dünyada reddedilme kaygısını doğurur (Zogas, 2017: 5).

Silahlı Çetniklerin de köye gelmesiyle, Simka iyice zor duruma düşer. Onlar da yemek isterler ve kadın askerlere ve çetelere hizmet eden bir ev sahibesine dönüşür. Selimović'in bu hikâyede Çetnikler tarihsel referansı önemlidir. Çünkü Büyük Sırbistan kurma hayalindeki Çetnikler İkinci Dünya Savaşı'nda bu hedefe yaklaşırlar. 1903'ten beri aktif olan Çetnikler Alman işgaline karşı ilk direnişi başlatan gerillalardır (Adaş ve Konuralp: 2020: 124).

Yurini'ye evde bir yaralı sakladığını söyleyen Simka, onu yaralının yanına götürür. Yaralının ormanda kendilerine ateş açan olduğunu öğrense de Yurini onu basitçe ameliyat eder. Olayı bir de ondan dinler ve Franşeski'nin rasgele açtığı ateşle gencin kardeşini öldürdüğünü öğrenir:

Evin üst tarafında ormanda ağaç keserken silah sesi duyduklarını, koştuklarını ve kardeşini ölü bulduklarını anlattı. Onu o üç adam öldürmüştü, genç adam onları kaçarken görmüştü. Niçin öldürdüklerini bilmediği kardeşini gömmüştü. Belki yeni kesip kurumaya bıraktıkları odunları vermek istememiş, karşı koymuştu (Selimović, 2019: 199).

Yurini, henüz on beş, on altı yaşlarındaki gencin hikâyesini dinleyince utanç ve suçluluk duyar. Ölmenin ve öldürmenin sıradanlaştığı bu yabancı topraklarda Franşeski kadar zalim olmasalar da geçmişlerinden dolayı onunla eşit olduklarını hissederler. Gencin ölümünün sıradan ve tesadüfî olması bizi Bauman'ın *Retrotopya*'da yazdığı saldırganlığın belirli bir hedefe odaklanmadan ortaya çıktığı ister planlı ister rastlantısal bir şiddet ediminin kurbanının her zaman tesadüfen seçildiği savına götürür (Bauman, 2018c: 41). Bu hikâyede de ormanda öldürülen ve yaralanan gençler şiddet ediminin tesadüfî kurbanlarıdır.

Marko, özellikle Franşeski'ye benzediği için utanır ve silah altında tutulan herkesin hangi görevi yaparsa yapsın aynı acımasız kişi olduğuna inanır. Franşeski alev makinesiyle, kendi de telgraf makinesiyle özde aynı amaca hizmet etmiştir. Olduğu değil, fakat dönüştüğü şeyden Marko'nun sınırlarını yıpratır. Bu nedenle Franşeski ile yola devam etmektense, köyde kalıp Yugoslav Partizanlara katılacağını veya teslim olacağını söyler. Çünkü insan olmak için son şansını kaçırmak istemez. Almanlardan yana olan Franşeski ile aralarında şu konuşma geçer:

"Teklifinizin en hafif tabirle sıra dışı olduğunu itiraf edin."
 "Belki sizin için öyle. Siz bu ülkede insan öldürüyordunuz."
 "Ben bu ülkede harp ettim."
 "Harp etmezken de öldürdünüz. Buraya kaçtığımız sırada."
 "Siz komünist misiniz?"
 "Size ne bundan? Öyleyse ne olmuş?"
 "Hiç. Öğrendiğimiz iyi oldu."
 "Bu kadar geç öğrenmiş olmanız kötü. Size daha önce söylemenin gereği yoktu."
 "Hiçbir zaman geç değildir."
 "Artık geç sayın yüzbaşı."
 "Birini öldürdüğümü kim söyledi size?"
 "Bunun bir önemi var mı?"
 "Elinize geçen fırsatı değerlendirin. Partizanlar yakın, beni ele verebilirsiniz."
 "Hiç de kötü olmazdı." (Selimović, 2019: 202-203).

Franşeski, Marko'nun itiraflarından ve özellikle katil lafından işkillenir ve evde birini sakladıklarını düşünerek zorla eve girer. Ona engel olmak isteyen Marko'yu ise silahıyla vurarak öldürür. Franşeski, profesyonel asker olarak savaş boyunca yaptığı vahşi eylemlere meşruiyet kazandırabilirdi, ancak nefretine ve öfkesine yenilerek Marko'yu öldürmesi savaş suçudur. Walzer, savaşı cehennemnin ortasında bir ahlak dünyası olarak tanımlar ve askerlerin öldürme yetkisini *herhangi birini* öldürmek için değil, sadece kurban olarak bildikleri kişilere yöneltebileceklerini söyler (Walzer, 2017: 73). Marko, Franşeski ile aynı ırka ait olduğundan ve

ortak cephe de savaştığı için normalde onun kurbanı değildi ancak ölümüyle savaşın özünde sınır tanımayan yıkıcılığını gösterir.

Marko'nun ölümüyle savaşın kendi yuvasına kanlı biçimde tekrar girdiğini gören Simka dehşete kapılır, ancak *yabancı bir ülkede ardından ağıt yakılmadan ölen bu adam* için de üzülür (Selimoviç, 2019: 204). Franşeski'nin soğuk kanlılıkla insan öldürebileceğini hikâyenin başında ima eden Yurini'nin öngörüsü böylece gerçekleşir.

Marko'nun ölümünden sonra tekrar yola koyulan grupta Yurini geriye dönüp baktığında bahçede beyaz elbisesiyle Simka'yı uzaktan seçer. Marko'nun gömüldüğü taze toprak yığını ise ona hem ölümü hem de umudu çağırıştır. Hikâyenin hem ortasında hem de sonunda yıkıntıların arasında beliren Simka, beyaz elbisesiyle pek çok şeyi temsil edebilir; kayıplarının ardından yas dönemindeki kadını, yeniden doğuşu, masumiyeti ve umudu gösterebilir. Ayrıca, hiç tanımadığı Marko'nun ardından yaktığı ağıtla, yabancı topraklarda gömülen bu meçhul askerin İtalya'daki ailesine gönderdiği selamla insanlığın evrensel değerlerini hatırlatması bakımından önemlidir.

SONUÇ

Meša Selimoviç, *Yabancı Ülke'*de, okuyucuyu Yugoslavya topraklarındaki savaş hattından kaçıp, evlerine, İtalya'ya dönmeye çalışan yedi askerin yolculuğuna çıkarır. Eve dönmenin fiziksel zorluğu, varoluşsal ve ahlaki sorgulamalarla daha da çetrefilli hale gelir. Çünkü zihinleri savaş hatıralarıyla yüklü askerler, ormanda nereden geldiğini bilmedikleri ateş altındadırlar. Gerçeklik algıları yıprandığı için orman onların kan, vahşet ve silahlarla dolu bilinçaltıdır; içinden çıkmaya çalıştıkları ormanda aslında aynı güzergâhta daire çizdiklerini fark edince de ölüme teslim olmaktan başka şey düşünemezler. Ancak, beklenmedik bir anda, uzaktan gördükleri köy ve ertesi gün köye dönen bir kadın ve iki çocuğu onların yaşam umudunu artırır. Ormanda ve köyde kaldıkları süre boyunca savaşın kendi tercihleri olmadığını, modern devletin kendilerine yüklediği sorumlulukları yerine getirdiklerini, seçme özgürlüklerinin olmadığını, bu nedenle suçlu sayılmayacaklarını, vicdanen de rahat olmaları gerektiği üzerinden ahlaki sorgulamalar içindedirler. Selimoviç'in metni ve karakterleri bu sorgulamaları varoluşçu filozof Jean-Paul Sartre'ın *Gizli Oturum*, *Kirli Eller* ve *Mezarsız Ölümler* tiyatro oyunlarındaki karakterler ve unsurlarla benzerlik gösterir.

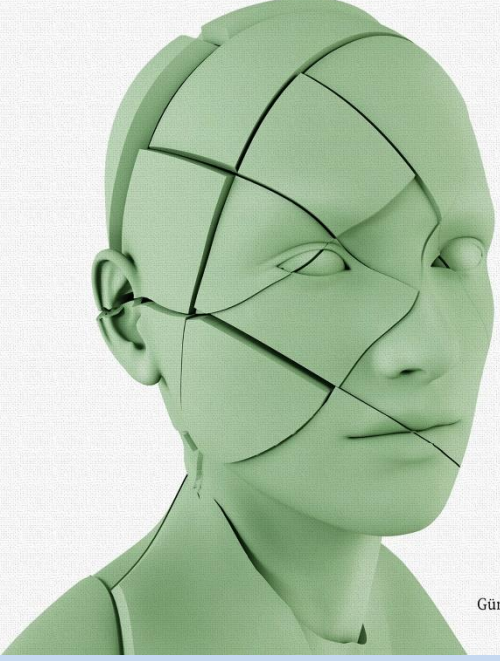
İşgalci oldukları coğrafyada mağlup olunca, o topraklardaki yabancılıkları gün yüzüne çıkan askerler savaşın gidişatına göre kurban veya zalimdirler. Selimoviç'in İkinci Dünya Savaşı'nın Yugoslavya coğrafyasına etkilerini detaylı olay anlatımından ziyade kritik tarihî referanslarla kurduğu olay örgüsüne eşlik eden diğer temalar savaşın hem kazanan hem kaybeden için aslında cehennem olduğu, tarihin her zaman değişen güç dengelerine göre anlatıldığı, şiddetin kasıtlılığı ve tesadüfiliği, ruhsal ve mental anlamda çökmüş askerlerin eve dönebilseler bile sivil hayatta onları bekleyen bilinmezlik ve gerilimdir. Tüm vahşete ve belirsizliğe rağmen, Selimoviç'in beyaz elbiseli kadın Simka ile ısrarla gösterdiği şey ise umudun ve barışın evrensel değerler olarak harap olmuş coğrafyalarda bile tekrar kazanılabileceğidir.

KAYNAKÇA

- Adams, E. M. (1989). "The Moral Dilemmas of the Military Profession." *Public Affairs Quarterly*, 3 (2), 1-14.
- Adaş, Sündüs ve Emrah Konuralp, (2020). 'Eski Yugoslavya'da Sırp Milliyetçiliğinin Tarihsel Temelleri ve Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin Dağılmasına Etkileri'. *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi* 107-139.
- Albayrak, Kadir "Balkanlar'da Üç Dinin Etkileşimi: Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet". *Balkanlarda İslâm: Miadı Dolmayan Umut = Islam in the Balkans: Unexpired Hope*. Editör Muhammet Savaş Kafkasyalı. Ankara: Türk İş Birliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA), 2016. s. 351-395.
- Bauman, Zygmunt (2018a). *Parçalanmış Hayat*. (Çev. İsmail Türkmen) İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Bauman, Zygmunt (2018b). *Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri*. (Çev. Nurgül Demirdöven) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Zygmunt (2018c). *Retrotopya*. (Çev. Ali Karatay) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Bird, Charles (1917). 'From Home to the Charge: A Psychological Study of the Soldier' *The American Journal of Psychology*, 28(3), 315-348.
- Durkheim, Emile (2005). *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*. (Çev. Fuat Aydın) İstanbul: Ataç Yayınları.
- Freud, Sigmund (1977). *Introductory Lectures on Psychoanalysis*. (Editör: James Starchy) New York: Norton.
- Foucault, Michel (2019). *Özne ve İktidar*. (Çev. Işık Ergüden ve Osman Akınhay) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Pınarbaşı, Esat (2020). 'Siyaset ile Ahlak Arasındaki Gerilimi Yumuşatma Çabası Olarak 'Kirli Eller' Kavramı'. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*. Değişim Yayınları.
- Sartre, Jean-Paul (2007). *Toplu Oyunlar*. (Çev. Işık M. Noyan) İstanbul: İthaki Yayınları.
- Selimović, Meša (2019). *Kızıl Saçlı Kız*. (Çev. Azra Blekiç Aydoğan ve İbrahim Hakkı Aydoğan) İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Ünsaldı, Levent (2019). *DuBois, Simmel, Schütz, Park, Stonequist, Hughes, Garfinkel Yabancı: Bir İlişki Biçimi Olarak Ötekilik* Ankara: Heretik Yayınları.
- Walzer, Michael (2017). *Haklı Savaş Haksız Savaş*. (Çev. Mehmet Doğan) İstanbul: Alfa Yayınları.
- Zogas, Anna (2017). 'US Military Veterans' Difficult Transitions Back to Civilian Life and the VA's Response.' *Costs of War Project: Watson Institute, International and Public Affairs, Brown University*.
- Zweig, Stefan (2020). *Lyon'da Düğün*. (Çev. Gülperi Sert) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

TÜRK BİLİMKURGU EDEBİYATI VE ARKETİPLER

DR. VELİ UĞUR

Günce Yayınları

Oktay Yivli

Öykü Nasıl Okunur

modern öykü ve yöntem

Günce Yayınları

MAKSUT YİĞİTBAŞ

Edebiyatın Ebemkuşağı

Halit Ziya Hikâyeciliğinde

Renklerin Dili

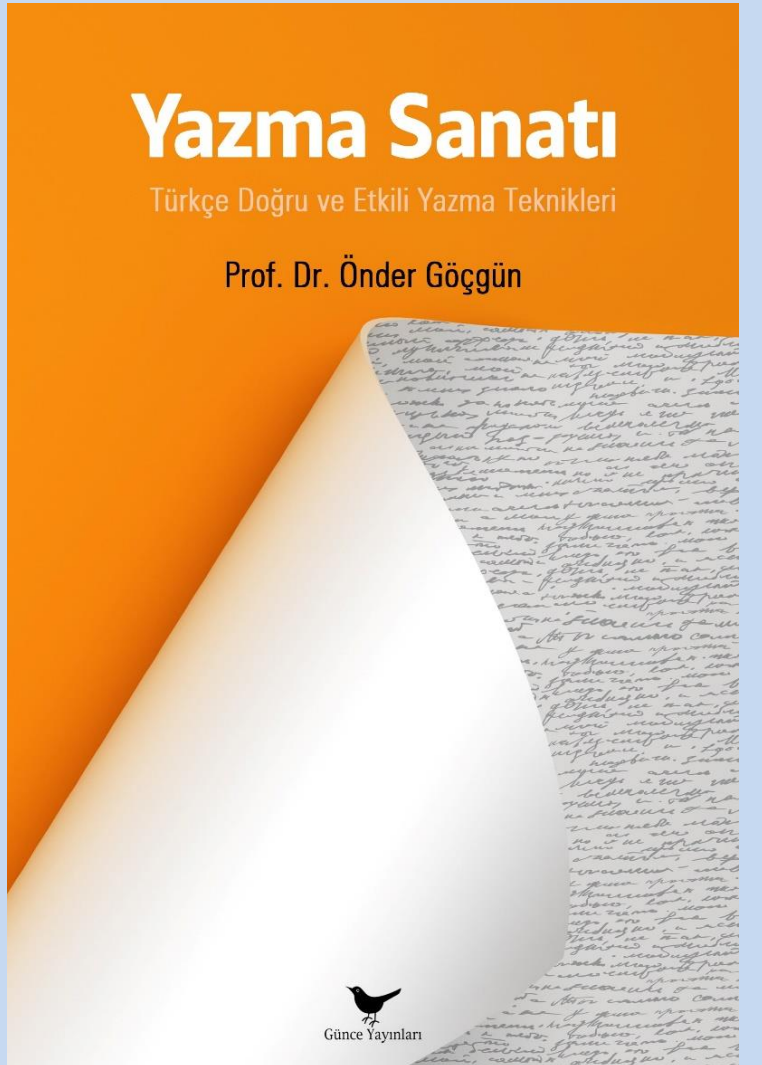

Günce Yayınları

Yazma Sanatı

Türkçe Doğru ve Etkili Yazma Teknikleri

Prof. Dr. Önder Göçgün

Günce Yayınları